

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2018 | ÅRGÅNG 22

Bokförlaget THALES

1. Introduktion

ÖVERDETERMINERINGSFALL UTMANAR handlingsutilitarismen. Beakta exempelvis följande fall:

Överdetermineringsfallet: Du och jag skjuter och dödar Pettersson. Vi hade kunnat avstå. Mitt skott är tillräckligt för att döda honom. Detsamma gäller ditt skott. Våra handlingar är kontrafaktiskt oberoende av varandra, närmare bestämt så hade jag skjutit vad du än gjort och tvärtom. Slutligen hade Petterson inte dött om ingen av oss skjutit.

Varför utmanar detta fall handlingsutilitarismen? Enligt handlingsutilitarismen är en handling fel om och endast om den har ett alternativ med bättre konsekvenser och varken du eller jag har ett sådant alternativ i Överdetermineringsfallet. Hade jag inte skjutit hade Petterson fortfarande dött av ditt skott och tvärtom. Intuitivt verkar det dock uppenbart att något inte är som det ska. Det är svårt att se hur handlingsutilitarismen kan redogöra för den intuitionen.

Flera handlingsutilitarister har föreslagit att du och jag handlar fel tillsammans (Jackson 1987; Tännsjö 1989). Du och jag verkar ju tillsammans ha ett alternativ med bättre konsekvenser. Petterson hade ju överlevt om ingen av oss hade skjutit. I den här uppsatsen kommer jag att kritisera detta förslag, vilket vi kan kalla »gruppförslaget».

Det finns också andra förslag. Vissa menar att var och en av oss handlar klandervärdt då våra handlingar tagna var för sig sannolikt ökar risken för att Petterson ska dö (Kagan 2011). Andra menar att vi har en dålig karaktär eftersom var och en av oss hade skjutit även om den andre inte gjort det (Jackson 1997; Pinkert 2015; Zimmerman 1996). Men i den här uppsatsen ska jag fokusera på gruppförslaget.

2. Förberedande kommentarer

ANHÄNGAREN AV GRUPPFÖRSLAGET föreslår som sagt att du och jag tillsammans handlar fel i Överdetermineringsfallet ovan. Hen skiljer noga mellan vad vi gör tillsammans och vad vi gör vad och en för sig.

Om jag utför handlingen A_1 och du utför handlingen A_2 så utför vi också handlingskombinationen $\langle A_1, A_2 \rangle$. De handlingskombinationer en grupp personer kan utföra är en funktion av de individuella handlingar gruppens medlemmar kan utföra. Om jag kan utföra A_1 och B_1 , och du kan utföra A_2 och B_2 så kan du och jag tillsammans utföra $\langle A_1, A_2 \rangle$, $\langle A_1, B_2 \rangle$, $\langle B_1, A_2 \rangle$, $\langle B_1, B_2 \rangle$.

Det finns olika uppfattningar om när en kombination av handlingar utgör en grupphandling. En vanlig uppfattning är att de som utför en kombination av handlingar i någon mening måste koordinera sina handlingar för att kombinationen ska räknas som en grupphandling (Bratman 2014; List & Pettit 2011: 33–37).

I Överdetermineringsfallet ovan kunde jag skjuta och avstå från att skjuta. Detsamma gällde dig. Detta betyder att du och jag kunde utföra följande kombinationer: $\langle \text{Jag skjuter, Du skjuter} \rangle$, $\langle \text{Jag skjuter, Du skjuter inte} \rangle$, $\langle \text{Jag skjuter inte, Du skjuter} \rangle$, $\langle \text{Jag skjuter inte, Du skjuter inte} \rangle$.

Du och jag utför faktiskt kombinationen $\langle \text{Jag skjuter, Du skjuter} \rangle$. Den kombinationen har ett alternativ med bättre konsekvenser. Det hade varit bättre om vi utfört kombinationen $\langle \text{Jag skjuter inte, Du skjuter inte} \rangle$ då Petterson under de omständigheterna inte hade dött. Av detta kan man dock inte dra slutsatsen att $\langle \text{Jag skjuter, Du skjuter} \rangle$ är fel. Handlingsutilitarismen uttalar sig om handlingar inte om kombinationer av handlingar. För att kunna hävda att vi tillsammans handlar fel måste anhängaren av gruppförslaget också hävda att kombinationen $\langle \text{Jag skjuter, Du skjuter} \rangle$ är en handling (och att den har ett alternativ med bättre konsekvenser).

Det är viktigt att notera att gruppförslaget inte implicerar att våra handlingar tagna var för sig är fel. Det är fortfarande så att varken du eller jag har ett bättre alternativ. Om du hade avstått från att skjuta Petterson så hade Petterson ändå dött då jag fortfarande hade

skjutit honom och vice versa. Det är grupphandlingen <Jag skjuter, Du skjuter> som är fel.

3. Problem med gruppförslaget

ETT SKÄL TILL att vara skeptisk mot gruppförslaget är det endast verkar hantera vissa överdetermineringsfall. Jag nämnde ovan att en vanlig uppfattning är att en kombination av handlingar utgör en grupphandling endast om de som utför kombinationen medvetet koordinerar sina handlingar. Det verkar vara en rimlig uppfattning. Det vore tveksamt att säga att två personer utför en handling *tillsammans* om det inte finns någon medveten interaktion mellan dem. Det behöver inte betyda att de tillsammans planerar vad de ska göra. Exempelvis kan jag visa dig vad jag avser göra genom mitt beteende och du kan visa mig att du är med på det genom ditt beteende. Men i exemplet ovan framgår det inte om du och jag ens känner till att den andra personen existerar.

Det finns filosofer som förnekar att de som utför en kombination av handlingar medvetet måste koordinera sina handlingar för att kombinationen ska räknas som en grupphandling. Vissa tänker sig att alla kombinationer av handlingar utförda av åtminstone två personer är grupphandlingar (Jackson 1987; Tännsjö 1989). Personligen tycker jag att den uppfattningen är svårsmält. Det är exempelvis svårt att acceptera att jag och Gustav Vasa tillsammans utförde <Gustav Vasa beger sig till Stockholm, Jag stiger upp ur sängen>. Detta verkar inte vara en handling överhuvudtaget. Att var och en av de individuella handlingarna har *utförts* verkar inte i sig medföra att jag och Gustav Vasa har gjort något *tillsammans* när han först begett sig till Stockholm och jag, långt senare, stiger upp ur sängen. I denna uppsats tänker jag dock inte ta ställning till frågan om huruvida de som utför en kombination av handlingar medvetet måste koordinera sina handlingar för att kombinationen ska räknas som en grupphandling. Jag har en annan invändning mot gruppförslaget.

Beakta följande fall:

Den oskyldige åskådaren: Jag skjuter och dödar Petterson. Du dansar i bakgrunden utan att göra någon förnär. Du påverkar

inte händelseförloppet överhuvudtaget. Jag kunde ha avstått från att skjuta Petterson och varken du eller jag kan påverka vad den andre gör.

I detta fall utför du och jag kombinationen <Jag skjuter, Du dansar>. Det är också sant att vi har ett bättre alternativ. Det hade varit bättre om vi t.ex. hade utfört kombinationen <Jag skjuter inte, Du dansar> istället eftersom Petterson inte hade dött under de omständigheterna. Men det verkar ändå inte korrekt att säga att du och jag tillsammans handlade fel.

För det första verkar det inte korrekt att säga att du och jag tillsammans utför en handling. Anta att en utredare vill ta reda på vem det var som dödade Petterson och får svaret att det var du och jag som gjorde det tillsammans. Anta vidare att utredaren inte är nöjd med det svaret utan vill veta mer precis hur det gick till och då får svaret att jag sköt medan du dansade för dig själv vid sidan. Hen skulle med all sannolikhet tycka att det var en udda förklaring. Hen skulle säkert hävda att det var jag – inte du och jag tillsammans – som dödade Petterson då din handling inte verkar ha något med Pettersons död att göra. Jag tror att utredaren skulle komma till samma slutsats också om det vore fallet att du och jag tillsammans planerat att döda Petterson genom att handla som vi gjorde.

En anhängare av gruppförslaget skulle kunna invända att hen inte försöker påstå att du och jag tillsammans dödar Petterson utan att den snarare försöker påstå – om vi t.ex. antar att det skvätter en del grus när du dansar – att vi tillsammans skvätter grus och dödar Petterson. Man kan knappast invända att du inte har med detta utfall att göra.

Jag tycker ändå att det vore tveksamt att säga att du och jag utför en handling tillsammans. Ett rimligt krav på att flera personer kan sägas utföra en handling tillsammans verkar vara att personernas handlingar kan knytas till ett någorlunda enhetligt utfall. Att du och jag skvätter grus och dödar Petterson verkar inte vara ett sådant.

För det andra verkar det inte korrekt att säga att du och jag tillsammans handlade *fel*, även om det är så att det vi gör tillsammans förtjänar att betraktas som en handling. Anta för argumentets

skull att *<Jag skjuter, Du dansar>* och *<Jag skjuter inte, Du dansar>* är grupphandlingar och att det är de grupphandlingar du och jag under omständigheterna kan utföra tillsammans. Enligt handlingsutilitarismen är den förra handlingen fel därför att dess utfalls värde är lägre än värdet av den andra handlingens utfall. (Vi kan anta att Petterson hade levt ett långt och lyckligt liv och gjort många andra människor glada om han inte blivit skjuten.) Men din handling är inte kopplad till det som ligger till grund för den värdeskillnaden, d.v.s. Pettersons död.

Ett sätt att illustrera detta är att spekulera kring huruvida det är rimligt att straffa både dig och mig. De flesta accepterar att om man medvetet handlar fel så är någon typ av sanktion på plats. Enligt detta synsätt är det korrekt att straffa dig och mig eftersom du och jag tillsammans medvetet har utfört den påstått felaktiga handlingen. Men detta verkar inte rimligt. Det verkar exempelvis inte rimligt att sätta både dig och mig i fängelse.

En anhängare av gruppförslaget skulle kunna invända att det faktum att det verkar orimligt att sätta oss båda i fängelse beror på att man då också sätter en oskyldig person i fängelse, d.v.s. dig. Jag tror dock inte att detta räcker som en förklaring. Tänk på Överdetermineringsfallet, d.v.s. fallet då både du och jag skjuter Petterson. Anta att både du och jag skulle bli satta i fängelse för detta. Jag tror att få skulle tycka att det är orimligt trots att vi båda är oskyldiga. (Ingen av oss har handlat fel enligt handlingsutilitarismen.) En anhängare av gruppförslaget skulle kanske vara lockad att förklara denna diskrepans med att du och jag intuitivt sett är skyldiga i Överdetermineringsfallet och att du inte är det i Den oskyldige åskådaren. Men om detta är hans förklaring förlorar hans lösning på Överdetermineringsfallet i attraktion eftersom den går ut på att du och jag tillsammans handlar fel, inte att vi gör det var och en för sig. Hans lösning ackommoderar i så fall inte våra intuitioner.

4. Möjliga åtgärder

EN ANHÄNGARE AV gruppförslaget kan acceptera att vissa handlingskombinationer som t.ex. *<Jag skjuter, Du dansar>* inte är hand-

lingar. Hen kan också acceptera att vissa grupphandlingar som t.ex. <Jag skjuter, Du dansar> inte är fel trots att de har sämre konsekvenser än alternativen. Det finns dock problem med båda strategierna.

Ett problem för den första strategin är att det inte är helt lätt att systematiskt skilja mellan de handlingskombinationer som inte är handlingar och dem som är det. Vi vill kunna säga att kombinationen <Jag skjuter, Du skjuter> i Överdetermineringsfallet är en handling medan vi inte vill säga detsamma gällande <Jag skjuter, Du dansar> i Den oskyldige åskådaren. Jag föreslog ovan att ett rimligt krav på att flera personer kan sägas utföra en handling tillsammans verkar vara att personernas handlingar kan knytas till ett någorlunda enhetligt utfall. Det verkar fungera hjälpligt i dessa fall. Kombinationen <Jag skjuter, Du skjuter> verkar ha ett enhetligt utfall medan <Jag skjuter, Du dansar> inte har det. Men det är oklart om man mer precist kan säga vad som karakteriserar ett enhetligt utfall.

Ett problem för den andra strategin är att det inte är helt enkelt att systematiskt skilja mellan de handlingskombinationer som inte har moralisk status och de som har det. Vi vill kunna säga att kombinationen <Jag skjuter, Du skjuter> i Överdetermineringsfallet är fel medan vi vill säga att <Jag skjuter, Du dansar> i Den oskyldige åskådaren saknar moralisk status. En skillnad mellan dessa två kombinationer är att den senare har en äkta del som är sådan att det hade varit bättre om den inte hade utförts. Men det är svårt att se hur man kan utnyttja detta.

Anta att både du och jag förgiftar en person och att båda våra handlingar är nödvändiga för att personen ska dö. Vi kan t.ex. anta att det krävs en viss dos för att personen ska dö och att jag injicerar halva den dosen och att du injicerar resten. I så fall är det sant att kombinationen <Jag injicerar, Du injicerar> har en äkta del (den har i själva verket två) som är sådan att det hade varit bättre om den inte hade utförts. Och vi vill (gissningsvis) kunna säga att kombinationen <Jag injicerar, Du injicerar> är fel. Vi kan alltså inte säga att grupphandlingar som har en äkta del som är sådan att det hade varit bättre om den inte hade utförts saknar moralisk status. Det finns säkert sätt att hantera detta men jag ska inte försöka göra det här. Det blir riktigt snårigt och den andra strategin står inför ett större problem.

Det större problemet är att det är svårt att motivera varför en kombination som exempelvis <Jag skjuter, Du skjuter> är fel medan <Jag skjuter, Du dansar> inte är det. Den uppenbara förklaringen är att den förra endast består av handlingar som intuitivt är fel medan den senare inte gör det. Men om du och jag intuitivt handlar fel i Överdetermineringsfallet så är gruppförslaget inte tillräckligt för att hantera detta fall. Det säger ju bara att gruppen handlar fel, inte att du och jag gör det var för sig.

Avslutningsvis vill jag säga att jag inte tror att de problem jag tagit upp gällande gruppförslaget är avgörande. Jag tror dock att de ger oss ytterligare skäl att vara skeptisk till detta förslag.

→

Magnus Jedenheim-Edling är forskare i praktisk filosofi vid Filosofiska institutionen, Uppsala universitet.

Noter

Jag vill tacka Olle Risberg för många bra kommentarer.

Referenser

- BRATMAN, M. E. (2014) *Shared Agency: A Planning Theory of Acting Together*, Oxford: Oxford University Press.
- JACKSON, F. (1987) »Group Morality», i: P. Pettit, R. Sylvan, & J. Norman (red.) *Metaphysics and Morality: Essays in Honour of J.J. C. Smart*, Oxford: Basil Blackwell.
- JACKSON, F. (1997) »Which Effects?», *Reading Parfit*, Blackwell.
- KAGAN, S. (2011) »Do I Make a Difference?», *Philosophy & Public Affairs* 39: ss. 105–141.
- LIST, C. & P. PETTIT (2011) *The Possibility, Design, and Status of Corporate Agents*, Oxford: Oxford University Press.
- PINKERT, F. (2015) »What If I Cannot Make a Difference (and Know it)?», *Ethics* 125: ss. 971–998.
- TÄNNSJÖ, T. (1989) »The Morality of Collective Actions», *The Philosophical Quarterly* 39: ss. 221–228.
- ZIMMERMAN, M. J. (1996) *The Concept of Moral Obligation*, Cambridge: Cambridge University Press.